

BIK-ELEMZÉSEK

BIK-E/2020-03

COVID-19 ÉS A KULTÚRA

Fiume és Galway, Európa Kulturális Fővárosai a koronavírus markában

Szerző: Morvay Szabolcs

2020. június 1.

Győr

Kiadja a Gróf Bethlen István Kutatóközpont

ÖSSZEFOGLALÓ

Mint ismeretes, a koronavírus 2019 decemberében bukkant fel a kínai Vuhan városában. Sok idő nem kellett azonban ahhoz, hogy 2020-ra már világjárványról beszéljünk. A tüdőgyulladásos megbetegedést okozó vírus végigsöpört a világ valamennyi országában, mely a döntéshozókat arra kényszerítette, hogy leállítsák a világ szokott rendjét, működését. Iskolák zártak be, a gazdaság kényszerszünetre állt át, a lakosságot kijárási korlátozás sújtotta. Azonban a vírus nemcsak az emberekre veszélyes, illetve nemcsak a gazdaságra. A járvány kivédhetetlen csapást mért a kultúrára is. E súlyos csapás a kultúra szemszögéből talán legérzékenyebben a 2020-ban esedékes Európa Kulturális Fővárosokat érintette, Fiume és Galway városát. Hiszen e két város több mint négy éve készült a cím viselésének évére jelentős erőforrásokat összpontosítva nagyszabású kulturális programjukra. A programok azonban teljesen keréketörtek. A kérdés súlyosságát az adja, hogy nemcsak arról van szó, hogy elmaradtak a kulturális rendezvények, hanem elmaradt a milliós számú látogató, akikre épül a kezdeményezés. Minthogy az évnek már csaknem a fele eltelt, fájó számadást kell vetnie az idej két kulturális fővárosnak arról, vajon a tervezett programok hányad része valósítható még meg, a várt jótékony hozadékok milyen mértékben érvényesíthetőek még. Elemzésünkben képzeletbeli utazást teszünk e két városba, áttekintve, hogy milyen súlyosan érintette a járvány Európa egyik legfontosabb kulturális programsorozatát, ugyanakkor azzal a bizalommal, hogy bár a vírus „leterítette” a kultúrát is, nem sokáig hever már „ágyhoz kötve”.

BEVEZETÉS

Fiume, Horvátország híres kikötővárosa az ország első Európa Kulturális Fővárosa (EKF) lett 2020-ban. Programjuk mottója: „Sokszínűség kikötője”. A mottó hűen tükrözi az Európai Unió 1985-ben útjára indult kulturális kezdeményezésének, az Európa Kulturális Fővárosa projekt célját, vagyis Európa kulturális sokszínűségének a bemutatását. Fiume EKF programja három témára fókuszál: a vízre, a munkára és a migrációra. A programok emellett a világ aktuális kérdéseire is reflektálni kívántak. 2020 első hónapjaiban a legaktuálisabb kérdés azonban a COVID-19 járvány lett, amely hidegzuhanyként érte Fiume városát.

A járvány ténye nem érte másként Galway városát sem, a 2020-as év másik Európa Kulturális Fővárosát. Galway immáron a harmadik város Írországban Dublin (2001) és Cork (2005) után, amely viselheti az EKF

címet, hazai elődeihez képest azonban kevésbé szerencsés módon. Az EKF programjuk mottója: „Engedd be a varázslatot”, választott témáik pedig a nyelv, a táj és a migráció. Kultúrájukhoz híven a „Galway 2020” elnevezésű programjukat pedig az ősi kelta naptárhoz kapcsolták, ekképpen programjuk a négy kelta fesztivál – Imbolc, Bealtaine, Lughnasa és Samhain – köré szerveződik.

A sors iróniája, hogy mindkét városban február első hetében indultak a nyitó rendezvények az EKF program keretében, azonban február utolsó hetében már az első koronavírusos megbetegedésekről számoltak be, mely eseteket Horvátországban és Írországban is korlátozó intézkedések sora követett. Fiume és Galway városa ekkor szembesült azzal, amitől a legjobban tartottak: be kell rekeszteni az EKF programokat. A súlyos döntés azonban nemcsak azt jelentette, hogy kulturális programok maradnak el, hanem egy sor város-megújulási, gazdasági, társadalmi folyamat is zátonyra futott, melyek részei az immáron több mint három évtizedes programsorozatnak. Milyen mértékű károkat szenvedett a program? Milyen hatások maradnak el, amelyeket az EKF projektől vártak a városok? Elemzésünkben e kérdések mentén tárgyaljuk Fiume és Galway 2020-as EKF programját.

Az eredeti EKF tervek

Az Európa Kulturális Fővárosa programokat általában az jellemzi, hogy egy teljes éven át programok gazdag tárházát valósítják meg, grandiózus kivitelben. Fiumében mintegy 300 kulturális programot szerveztek 2020-ra, mely körülbelül 600 eseményt jelent. E programok keretében 300 partnerszervezet és -művész kapcsolódik be a fiumei EKF projektbe, még hozzá több mint ötven európai országból. A program egyik nagyszabású eseménye lehet majd a Grand Finale nemzetközi karnevál.

A nyitórendezvény Fiumében február 1-jével megrendezésre került, 500 művész, 70 produkció, 30 helyszín és több ezer résztvevő jellemezte az első napokat az EKF program keretében. Az ezt követő időszakban pedig hét programvonal mentén olyan üzenetek köré szerveztek eseményeket, mint a tolerancia, mások elfogadása, vagy éppen Fiume, illetve Európa nehéz történelmi momentumaival való szembenézés szükségessége és egy lehetséges jobb jövő elképzelése és felvázolása. A programok során foglalkoznak a jövő munkáival, a változásokkal, az új technológiák megjelenésével. A tengerparton, valamint a Rječina folyó mentén új, ideiglenes építészeti létesítményeket állítottak fel, annak érdekében, hogy életet leheljenek az eddig megközelíthetetlen és elhagyatott területekbe. Színházi előadások, kiállítások, kreatív workshopok sorát tervezték kifejezetten a gyerekek számára. A megye területén 27 települést vontak be a programokba. A Kvarner térségben új turisztikai útvonalat terveztek új, állandó kortárs szobrokkal kijelölve az egyes állomásokat.

Galway városában 2000 kulturális programot szerveztek 2020-ra, melyek közül kiemelkedik majd az ősi Gilgames-eposz színre vitele, ha sikerül a járvány lecsengését követően megvalósítani. A nyitó események február 7-ig, egészen egy héten át tartottak az ír városban. A programsorozat keretében Galway művészei szintén együttműködnek európai művészekkel, valamint reflektálni kívánnak az olyan aktualitásokra, mint például az Egyesült Királyság kilépése az Európai Unióból. Az egyik leglátványosabbnak ígérkezett performansz Galway EKF projektjének keretében a Savage Beauty, mely során egy finn fényművész fényjátékkal „festi át” az írországi Connemara-hegységet.

Ugyanakkor az elképzeléseket mindkét városban jelentősen újra kellett gondolni, hiszen márciusban már Írország és Horvátország is kijárási korlátozásokat vezetett be. Ekkor Írországban már több mint kétezren

fertőzöttek meg a vírus által, Horvátországban pedig közelítette az ezret a regisztrált fertőzöttek száma.

Koronavírus hatásai és ellenhatások („vakcinák”) az EKF projektek esetében

Fiume 2020

Fiume 2020 áprilisában már belátta, hogy a járvány miatt lehetetlen a kulturális programokat megvalósítani, a művészek tevékenysége korlátok közé kényszerült, így a város nem tehetett mást, minthogy EKF programjának nagy részét ideiglenesen befagyassza. A döntéssel párhuzamosan egy új krízis projekt menedzsmentet hívott életre. A „Rijeka 2020” társaság egy minimalizált munkavállalói létszámmal minden szükséges lépést megtett annak érdekében, hogy az eddig megvalósult programokhoz kapcsolódó kifizetések megtörténjenek. Emellett előkészítették azokat a programokat, amelyeket még képesek megvalósítani, amint a korlátozó intézkedések érvényüket veszítik.

Maga a város, valamint a projektmenedzsment közösen kidolgozott egy új programjavaslatot, melyet be is nyújtottak a kulturális minisztérium illetékeseinek. Azonban a járvány további negatív hatásaként nyilvánvalóvá vált, hogy a koronavírus okozta gazdasági károk források átcsoportosítását kényszerítik ki a nemzeti kormányzattól az ország költségvetését illetően, melyből az következik, hogy a fiumei EKF költségvetését is jelentős mértékben redukálják. Ekkor már a veszteségesség ténye került látószögbe, mely okán a „Rijeka 2020” társaság 59 főre csökkentette alkalmazotti létszámát, igaz, nyitva hagyva azt a lehetőséget, hogy a feltételek helyreállításával, valamint a szükséges pozíciók újramegjelenésével ismét vissza lehet térni a programhoz az érintetteknek. Illetőleg a megmaradt csapat és menedzsment bérét is

csökkentették. A költségvetési intézkedést ugyanakkor súlyos csapásnak érzik. A programokkal kapcsolatosan több megvalósítási forgatókönyvet is elkészítettek minden lehetőséget megvizsgálva, és egy új programtervvel álltak elő. Amit az elmúlt nehéz időszakban tehettek, az a kommunikáció fenntartása a művészekkel, partnerekkel, intézményekkel, médiával. Az újragondolt programterv ugyanakkor új kritériumok mentén állt fel. A kritériumok technikai és tematikus feltételeket foglalnak magukban. A technikai kérdések a programok megvalósíthatóságát vizsgálják az új körülmények tükrében, valamint az eddig befektetett pénzeszközöket veszik számba. Tematika szempontjából a program anyagi és nem anyagi örökségét tárgyalja a felülvizsgálat, különösen a megyei, illetve fiumei lakosság programba való részvételének a kérdését. A helyi független művészek, kulturális szervezetek, művészeti körök és más szereplők, valamint a helyi és nemzeti kulturális és kreatív szféra helyzetének értékelése az EKF program kapcsán szintén fontos felülvizsgálati procedúra alá került. A helyi kulturális intézményekkel a válság utáni időszakra koncentrálnak azzal a szándékkal, hogy pozitív atmoszférát legyenek képesek teremteni a program által. Emina Višnić, a fiumei EKF program projekt igazgatója a legnehezebbnek azt találta, hogy néhány hét alatt kellett egy évek óta gondosan megtervezett programot teljesen felülvizsgálni, valamint szembenézni azzal, hogy bizonyos programoktól végleg el kell búcsúzniuk. Igyekeztek ugyanakkor azokat a programokat megtartani, amelyek a nemzeti kulturális identitást tükrözik, valamint a helyi kreatív energiákat aktivizálják. Bizonyos értelemben pozitívumként vehető, hogy az új helyzet miatt új programokat irányoztak elő az EKF projekt keretében, még hozzá tematikusan a COVID-19 járvánnyal kapcsolatos diskurzusok jegyében, keresve az új perspektívát a krízis utáni társadalmi kapcsolatok számára. Fiume továbbá azt is kijelentette, hogy EKF projektjük fontos szerepet játszhat a krízis során

azáltal, hogy a projekt a helyi közösségekre és a nemzeti kulturális szcénára gyakorolt hatások középpontjában helyezkedik el.

Fiume városa kapcsolatba lépett Galway városával, és egy olyan lehetőségről folytatnak párbeszédet, hogy a programok egy részét esetlegesen 2021-ben is meg lehessen valósítani, párhuzamosan a többi EKF várossal. Természetesen ennek a lehetőségnek a megteremtése az Európai Unió intézményei hatáskörében vannak. Ugyanakkor a jelenlegi EKF városok nemcsak a csökkentett helyi és nemzeti költségvetéssel kell hogy szembenézzenek, hanem az utazások, zárt határok kérdése is hátrányba szorította e városokat. Ekképpen várják a mostani EKF címbirtokosok, hogy az európai uniós intézmények európai szintű kulturális együttműködéseket irányozzanak elő.

Májusban és júniusban végül is a fiumei EKF magához térni látszik. Számos kulturális és művészeti programot megtartottak, ugyan csökkentett társadalmi kontaktok mellett. Ivan Šarar, a város kulturális osztályának vezetője „új, abnormális” körülményekről beszélt, amelyekhez alkalmazkodva Fiume folytatja kulturális programjait az EKF program keretében, valamint befejezik a már elkezdett infrastrukturális projektek kivitelezését, többek között a kulturális negyedben épülő új Gyermek Házát, vagy éppen az egykor cukorfinomítóként működő épület rekonstrukcióját, amely a Rijeka Polgári Múzeum új helyeként szolgál majd. A művészek videók által lépnek kapcsolatba a közönséggel, és új témákat vesznek elő. A Fiume opera kórus „a capella” módon különféle darabokat ad elő, a város szimfonikus zenekara pedig öt kamarakoncertet tart és rögzít a projekt keretében épülő új infrastrukturális létesítmények helyszínein. A balett társulat pedig mikro-koreográfiákkal készül, de a Horvát Dráma Együttes is számos előadást mutat be, amelyeket elhalasztottak a korona válság miatt. Mindezt úgy teszik, hogy alkalmazkodnak a megváltozott körülményekhez, speciális módon,

különböző helyszíneken, az épületek falain kívül is. A város Beretich nevezetű parkolójában pedig mozi vetítéseket tartanak, hiszen a résztvevők így saját autójuk biztonságában élvezhetik a klasszikus és művészfilmek vetítését, Federico Fellini alkotásaival az élen. A város könyvtára a digitális lehetőségekkel él, mint a Zoom alkalmazása. Beszélgetéseket, videó felvételeket közvetítenek a közönség számára. A bábszínházak pedig szokatlan kültéri helyszíneken tartanak előadásokat. A Gyermek Háza ugyancsak online oldalakat, közösségi média felületeket alkalmaz programjai közvetítésére. Fesztiválokat is megtartanak Fiumében, vagyis hogy online, még hozzá a Zoom platformot használva ugyancsak.

Összességében látható, hogy a fiumei EKF április végére magához tért, a digitális technológiát alkalmazva hozzáigazodott a megváltozott körülményekhez. A kulturális szféra valamennyi szereplője felvette az új ritmust, sikeresen adaptálták az alternatív („abnormális”) lehetőségeket az EKF projekt folytatására. Az infrastrukturális beruházások nem torpantak meg, illetve ami kielégítő megoldást jelenthet nemcsak Fiume, hanem a másik EKF, vagyis Galway számára, az a nagyobb látogató számra hivatott programok 2021-ben való megrendezése párhuzamosan az arra az évre kijelölt címviselő városokkal, Temesvárral (Románia), Újvidékkel (Szerbia) és Elefszínával (Görögország). E döntéshez azonban az Európai Unió intézményeinek is hozzá kell járulnia, mely eddig még nem történt meg. Mindenesetre a valós mérlegét a fiumei EKF-nek - annak eredményiről, elmaradt hozadékaikról - valószínűleg csak az utólagos értékelésekből fogjuk tudni kiolvasni, valamikor 2021-ben.

Galway 2020

Galway 2020 április első napjaiban felfüggesztette EKF programját, a programsorozat felügyelő testülete pedig megvált azoktól az EKF keretében foglalkoztatott munkatársaktól, akik nem a legszűkebb – vagyis a legfontosabb – megvalósító csapathoz tartoznak. A testület ugyanakkor bizakodó volt abban, hogy az év során érdemleges EKF projektet tudnak majd megvalósítani. Az igazgatótanács a következő tényezőket mérlegelte a döntése meghozatalakor: összejövetelekre vonatkozó korlátozások, társadalmi távolságtartás, utazási korlátozások országos és nemzetközi léptékben. A testület a járvány berobbanásakor tárgyalt az Európai Bizottsággal, a szponzorokkal, érintett szervezetekkel, Galway városának tanácsával, illetve az összes kulturális partnerrel. Szinte az összes alkalmazott ezután háromhetes ideiglenes elbocsátásra került. Az Artichoke művészeti menedzsment társaság volt a Galway 2020 EKF program kreatív igazgatósága, mellyel a város kénytelen volt megszüntetni a szerződését. Ugyanakkor elismerték és megköszönték a munkatársak eddigi munkáját, illetve kifejezetten Helen Marriage, kreatív igazgató kemény munkáját és elkötelezettségét az EKF irányában. Ezután sor került az események leállítására, a tavaszi, illetve nyári programok – mint szabadtéri színházi, költészeti és művészeti rendezvények – törlésére, valamint a kisebb léptékű események elhalasztására.

Ugyanakkor az ír városban is elkezdtek keresni azokat a lehetőségeket, amelyekkel a korlátozások mellett is megvalósíthatóak a különböző programok. A kulturális partnerekkel elkezdtek dolgozni egy karcsúbb, de megvalósítható programsorozaton. Terveik között szerepel az is, hogy bizonyos programokat 2021-re tegyenek át, mint ahogyan Fiume is előterjesztette ennek a lehetőségnek az átgondolását az uniós intézmények felé. Galway városa emellett a digitális lehetőségeket is keresi a programok megvalósításának tükrében. Többek között a város

leglátványosabb fényinstallációját, a Savage Beauty-t online közvetítették, a helyszínen nem volt jelen közönség. A performanszt Kari Kola, finn fényművész álmodta meg, melynek keretében az írországi Connemara-hegységet tették még varázslatosabbá fényjátékkal. A programok nagy részét továbbá a nyári időszakra halasztották, abban bízva, hogy a járványveszély elmúltával eddig még soha nem látott mértékben lesz szükség a művészetekre.

Galway városa következképp drasztikus lépésekre kényszerült a koronavírus járvány miatt, Fiume városához képest némileg keményebb intézkedéseket hajtott végre a város. Ugyanakkor a lehetőséget meghagyta az év során enyhülő korlátozások feloldásakor az elbocsátott munkatársak visszavételére, valamint bízik abban, hogy az év második felében számos eseményt még meg tudnak szervezni. Ahol csak lehet, ott alkalmazzák a digitális technikákat, így tartva életben a programot. Továbbá bizonyos események 2021-re való áthelyezésével még teljessé tehető a projektjük, azonban ennek lehetősége még nem tisztázott. Nehéz megmondani, hogy milyen hozadékoktól esik el a város az EKF kapcsán, hiszen az év nagy része még hátra van, illetve azt becsülni is nehéz, hogy járvány nélkül milyen sikere lett volna a projektnek, hány milliós látogatószámot hozott volna a városba a programsorozat. Annyi bizonyos, hogy a város számára e járvány óriási csalódást okozott, nemcsak a 2020-as év kulturális tartalmait vesznek oda, hanem az elmúlt évek kemény munkái és befektetett energiái is.

Konklúzió

Az Európai Unió egyik legfontosabb kulturális programja az Európa Kulturális Fővárosa projekt, mely címet ez idáig több mint 60 város viselhette. A cím eddigi története során azonban még nem fordult elő olyan esemény, mint 2020-ban a koronavírus járvány. A COVID-19 arculcsapásként érte a két jelenlegi Európa Kulturális Fővárost, Fiume és Galway városát. A program sikere nagyban függ a városokba érkező látogatóktól az év során, azonban a járvány miatti intézkedések sora ellehetetlenítették a programokat. Mindkét város berekesztette a kulturális események megrendezését, redukálták a költségvetéseket, megváltak a program lebonyolításában résztvevő munkatársak jelentős részétől. A válságstábok igyekeztek megtalálni azokat a lehetséges technikákat, amelyekkel megmenthetők a projektek, Fiumében is, és Galway városában is a digitális technika segítségével a járvány kitörése utáni néhány héttel már képesek voltak tartalmakat közvetíteni. Ugyanakkor bíznak a nyári időszak jobb kilátásaiban, és az év még hátralevő részének előnyösebb feltételeiben. A városok felvetették bizonyos programok 2021-re való áttételét, azonban e kérdésben az Európai Bizottságnak van joga dönteni. Hogy milyen mérleget vonhatunk a két EKF program kapcsán? Tekintve, hogy előre sosem jósolható meg, milyen látogatószámot eredményezett volna a program a COVID-19 nélkül a tárgyalt városokban, így nehéz mérlegelni. Mindenesetre az éveken át folyó előkészítési munkák, a befektetett energia valószínűleg már sosem fog megtérülni. Igaz, az év második fele hozhat még fordulatokat. Talán a legfontosabb, hogy Fiume és Galway városa ne veszítsék el az EKF projektjük felé irányuló elkötelezettségüket, és bízzanak abban, hogy a kultúra ugyan „megfertőződött” a koronavírus által, nem sokáig hever már „ágyhoz kötve”.